

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/zbrodnie-katynska/97900,Instytut-Katynski-w-Polsce.html>

Prokuratorski nakaz rewizji u Adama Macedońskiego z 5 listopada 1979 r. oraz pokwitowania za skonfiskowane przez Służbę Bezpieczeństwa materiały

ARTYKUŁ

Instytut Katyński w Polsce

OKRES HISTORYCZNY

(1945-1948) Pierwsze lata Polski Ludowej (1948-1956) Stalinizm w Polsce (1956-1970) Od Października do Grudnia (1970-1980) Od Gdańska do Gdańska (1980-1990) Epoka Solidarności

Autor: MONIKA KOMANIECKA-ŁYP 09.01.2023

W PRL panowała wokół Katynia zмова milczenia i kłamstwa, w której brała udział komunistyczna propaganda. Instytut Katyński w Polsce, powstały w Krakowie w lutym 1978 r., stanowił fenomen organizacji, która przełamywała barierę strachu, protestując przeciw zakłamywaniu historii Zbrodni Katyńskiej i

rzetelnie informowała społeczeństwo polskie o mordzie.

Początkowo działał konspiracyjnie – ujawnił się w kwietniu 1979 r., a reprezentował go Adam Macedoński przy wsparciu grupy osób pozostających w ukryciu. Po 1989 r. aż do wygaśnięcia działalności w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. Instytut pracował legalnie w Polsce.

Początki - pięciu odważnych ludzi z Krakowa

Inicjatorem powołania instytucji był Adam Macedoński. Urodzony w 1931 r. we Lwowie (obecnie ma 92 lata), artysta plastyk, poeta, działacz niepodległościowy, w 1945 r. organizował dwie grupy Narodowego Ruchu Oporu ROAK w Liceum im. Augusta Witkowskiego w Krakowie, w 1946 r. był uczestnikiem demonstracji 3 Maja, działał także w Duszpasterstwach Młodzieżowych. Od 1976 r. współpracował z Komitetem Obrony Robotników, był aktywny w Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO) w Krakowie, w kwietniu 1979 r. należał do grona współzałożycieli Chrześcijańskiej Wspólnoty Ludzi Pracy, a we wrześniu 1979 r. – sygnatariuszy deklaracji założycielskiej Konfederacji Polski Niepodległej. Jego stryj, por. Józef Macedoński, kancelista w Urzędzie Miejskim w Złoczowie, więzień obozu NKWD w Starobielsku, został zamordowany w 1940 r. przez Sowieców w Charkowie.

Wydarzeniem, które wstrząsnęło środowiskiem opozycji, było samospalenie Walentego Badyłaka. Wygrawerował on na metalowej tabliczce, którą zawiesił sobie na szyi, że jest to jego akt protestu przeciw „rozpijaniu młodzieży”, „niszczeniu rzemiosła” i „za Katyń”.

Pod koniec lutego 1978 r. Adam Macedoński wspólnie ze Stanisławem Torem i Andrzejem Kostrzewskim założyli w Krakowie Instytut Dokumentacji Zbrodni Katyńskiej, zwany w skrócie Instytutem Katyńskim w Polsce. W lecie tegoż roku dołączyli do nich Kazimierz Godłowski i Leszek Martini. Na początku w ujawnianie prawdy o zbrodni zaangażowało się zatem pięciu ludzi. Stanisław Tor (1910–1981), inżynier rolnik z Wołynia, walczył w kampanii wrześniowej 1939 r., był żołnierzem Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich i 2.

Korpusu Polskiego gen. Władysława Andersa, członkiem ROPCiO w Krakowie oraz pierwszych Wolnych Związków Zawodowych w PRL (katowickich). Andrzej Kostrzewski (ur. w 1927 r.), prawnik, historyk wojskowości, żołnierz Zgrupowania „Żelbet” AK, był członkiem ROPCiO w Krakowie. Profesor Kazimierz Godłowski (1934–1995), archeolog z Uniwersytetu Jagiellońskiego, syn dr. Włodzimierza Godłowskiego, lekarza neurologa, docenta Uniwersytetu Stefana Batorego, który zginął w Lesie Katyńskim. Leszek Martini (1923–2020), doktor habilitowany inżynier, spokrewniony z prokuratorem Romanem Martinim, który prowadził śledztwo w sprawie katyńskiej i został zamordowany wiosną 1946 r. w niejasnych okolicznościach. W 1949 r. ukończył studia w Sekcji Lotniczej Wydziału Mechanicznego Politechniki Krakowskiej, pracował jako asystent w Katedrze Wytrzymałości Materiałów. Od 1958 r. zatrudniony w Biurze Konstrukcyjnym Aeroklubu Krakowskiego, posiadał licencję pilota szybowcowego i samolotowego.

Ze wspomnień Adama Macedońskiego wiadomo, że początki działania Instytutu były niezwykle trudne. Rok 1978 był okresem przygotowań do ujawnienia. Członkowie Instytutu (głównie Andrzej Kostrzewski) pracowali nad tłumaczeniem obcojęzycznych publikacji dotyczących Katynia (m.in. „Raportu Owena O’Malleya” i „Raportu Komisji Specjalnej Kongresu Stanów Zjednoczonych do Zbadania Mordu w Katyniu”) oraz redagowali pismo „Biuletyn Katyński”.

**Zebranie członków Instytutu
Katyńskiego w Polsce w
mieszkanu prezesa Rodziny
Katyńskiej Zbigniewa
Siekańskiego. Od lewej: Leszek
Martini, Andrzej Rybicki,
Zbigniew Siekański, Andrzej
Kostrzewski, Stanisław
Jankowski, Adam Macedoński,
Kraków, styczeń 1999 r.**

Ujawnienie i symbol - Matka Boża Katyńska

4 kwietnia 1979 r., tuż przed rocznicą mordu z 1940 r., na łamach kapeenowskiego pisma „Opinia Krakowska” Instytut ujawnił swoją działalność i ogłosił apel do społeczeństwa polskiego o udzielanie informacji o Zbrodni Katyńskiej oraz pomoc w zbieraniu dokumentacji. Za główny cel postawiono sobie „ujawnienie prawdy o zbrodni katyńskiej, rozwijanie akcji celem ukarania sprawców tego ludobójstwa, niedopuszczenie do przedawnienia zbrodni na jeńcach wojennych, zbieranie i opracowywanie materiałów, dokumentów, wspomnień dotyczących zbrodni katyńskiej i innych zbrodni z tym związanych” („Biuletyn Katyński” nr 1 w 1979 r.). Rozpoczęto kolportaż pierwszych, wydrukowanych wcześniej, siedemnastu numerów. Instytut zwrócił się również z prośbą o organizowanie społecznych, niezależnych Komitetów Katyńskich, które powinny informować społeczeństwo, a przede wszystkim młodzież o mordzie.

Kazimierz Godłowski (z lewej) z Adamem Macedońskim na spotkaniu w klasztorze Ojców Dominikanów, Kraków 1992 r.

Przygotowano akcję ulotkową i informacyjną w środowiskach opozycyjnych. W ulotkach podawano tylko nazwisko Macedońskiego i jego adres. Od tego momentu przed jego kamienicą dyżurowały dwa samochody Służby Bezpieczeństwa, z których funkcjonariusze obserwowali jego mieszkanie. Do niego zgłaszali się członkowie rodzin oficerów zamordowanych w Katyniu. Organizował prelekcje i wykłady na uniwersytetach, w duszpasterstwach, w klubach robotniczych. W trakcie jednego z wystąpień został aresztowany i poddany przesłuchaniu, podczas którego SB przekonywała go, że nagłośnienie sprawy Katynia zaszkodzi Polsce.

W grudniu 1979 r. opisano na łamach „Krzyża Nowohuckiego” represje zastosowane wobec niego przez bezpiekę (zatrzymanie w areszcie śledczym, rewizje w mieszkaniu). Na przełomie lat 1979 i 1980 artystka graficzka Danuta Staszewska przekazała Macedońskiemu linoryt *Madonna Rozstrzelanych*. Instytut rozpowszechnił go pod nazwą Matka Boża Katyńska.

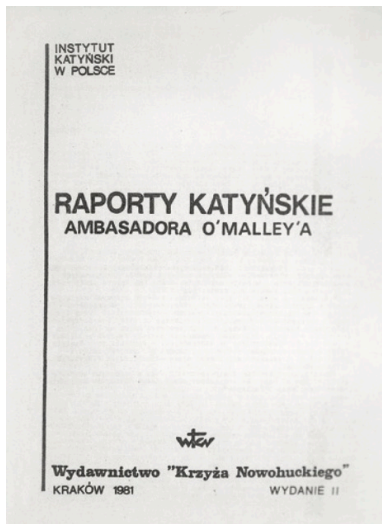

Matka Boża Katyńska - linoryt
autorstwa Danuty Staszewskiej

Nie chcieli drukować o Katyniu...

Jesienią 1979 r. Macedoński zwrócił się do środowisk opozycyjnych o pomoc w wydrukowaniu ulotek i materiałów dotyczących Katynia, jednak ich reakcja była niechętna. Wydawnictwa odmawiały drukowania materiałów w obawie przed represjami SB i bardziej zdecydowanymi utrudnieniami w działalności edytorskiej. Macedoński wspominał, że sprawa budziła strach i popłoch nie tylko wśród drukarzy, lecz również wśród znanych działaczy opozycji, a nawet duchowieństwa.

Komitet Obrony Robotników reprezentowany w rozmowach z nim przez Adama Michnika i Jana Lityńskiego nie zdecydował się pomóc Instytutowi, deklarując „niechęć do zajmowania się przeszłością”. Mimo to Józef Śreniowski, jeden z członków tej organizacji, wydrukował ulotki, ale okazały się one nieczytelne. Wsparcie obiecał Leszek Moczulski z Konfederacji Polski Niepodległej, jednak materiały katyńskie przejęła bezpieka w czasie rewizji. Faktycznej pomocy udzielił na przełomie lat 1979 i 1980 Niezależny Instytut Wydawniczy, czyli młodzi studenci UJ z „Orła Białego” i „Reduty” (współpracujący z ROPCiO), którzy wydrukowali na powielaczu sześćset egzemplarzy „Raportu Komisji Specjalnej Kongresu Stanów Zjednoczonych do Zbadania Mordu w Katyniu”. W połowie 1980 r. i w 1981 r. założone przez Macedońskiego wydawnictwo „Krzyż Nowohucki” najpierw odbiło na ksero, a potem wydrukowało na offsecie około czterystu egzemplarzy „Raportów katyńskich ambasadora O’Malleya”.

Tajny raport Owena O'Malleya, brytyjskiego ambasadora przy Rządzie RP na uchodźstwie z 1943 r., potwierdzający winę Sowietów za Zbrodnię Katyńską, opublikowany przez Wydawnictwo „Krzyża Nowohuckiego”, Kraków 1981 r. (pod tytułem „Raporty kateńskie ambasadora O'Malley'a”)

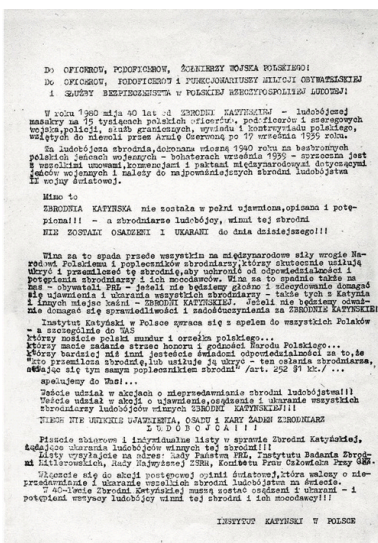
W 1980 r. odbyły się uroczystości upamiętnienia 40. rocznicy Zbrodni Katyńskiej. Wydarzeniem, które wstrząsnęło środowiskiem opozycji, było samospalenie 21 marca 1980 r. na Rynku Głównym w Krakowie Walentego Badyłaka. Wygrawerował on na metalowej tabliczce, którą zawiesił sobie na szyi, że jest to jego akt protestu przeciw „rozpijaniu młodzieży”, „niszczeniu rzemiosła” i „za Katyń”.

Czas na fundamentalne książki

W kwietniu 1980 r. Instytut Katyński wystosował list otwarty do przewodniczącego Rady Państwa, żądając od władz ujawnienia winnych zbrodni, uczczenia pamięci ofiar i przyznania im rodzinom odszkodowań.

Pierwsze numery były drukowane w 1979 r. na prymitywnym powielaczu spirytusowym. Wojciech W. Wiśniewski zaczął drukować kieszonkowy format „Biuletynu” – zgodnie z pomysłem Kostrzewskiego – aby umieścić go w kopercie i móc wysłać pocztą.

Latem 1981 r. wydawnictwo „Krzyż Nowohucki” wydało na zlecenie Instytutu Katyńskiego *Zbrodnię Katyńską w świetle dokumentów* – obszerny raport Rządu RP na uchodźstwie poświęcony Zbrodni Katyńskiej, opracowany przez Józefa Mackiewicza i opublikowany po raz pierwszy w 1948 r. w Wielkiej Brytanii. Na czas internowania Macedońskiego w okresie stanu wojennego (14 grudnia 1981 – 13 lipca 1982 r.) Instytut zawiesił działalność. W latach 1981–1986 podejmowano próby wydania *Listy katyńskiej* według londyńskiego opracowania mjr. Adama Moszyńskiego z 1949 r., drukowanej w 1948 r. w odcinkach na łamach tygodnika „Orzeł Biały” w Brukseli. Udało się tego dokonać w 1986 r. – dołączono do niej książkę prof. Janusza Zawodnego *Śmierć w lesie. Historia mordu katyńskiego* (ukazała się po raz pierwszy w języku angielskim w 1962 r. w USA pod tytułem *Death in the Forest. The Story of the Katyn Forest Massacre*). W 1984 r. Macedoński wspólnie z inż. Jerzym Smorawińskim, synem zastrzelonego w Lesie Katyńskim gen. bryg. Mieczysława Smorawińskiego, założyli w Krakowie Rodzinę Katyńską – jej przewodniczącym został właśnie Smorawiński.

**Katyńskiej rozpowszechniana
przez Instytut Katyński w Polsce
w 1979 r. w Krakowie i Nowej
Hucie**

Wreszcie legalni

7 maja 1991 r. Instytut został zarejestrowany w sądzie z siedzibą przy ul. Smoleńsk 27, m. 7. Przyjęto wówczas statut, wybrano prezesa, którym został Macedoński, oraz wiceprezesa – Kostrzewskiego. Rozpoczęto jawną działalność w formie listów i apeli do rządu Rzeczypospolitej Polskiej o wystąpienie do władz Rosji w sprawie Zbrodni Katyńskiej oraz o przyznanie ulg i odszkodowań prześladowanym przez system komunistyczny.

Instytucja zawiesiła oficjalnie działalność w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych. Mimo to Adam Macedoński działał, nadając rozgłos nieuregulowanej sprawie odszkodowań dla rodzin katyńskich. W 2005 r., kiedy prezesem Instytutu Pamięci Narodowej został prof. Janusz Kurtyka, badanie Zbrodni Katyńskiej przejął IPN.

**1 grudnia 2004 r. IPN
poinformował o wszczęciu
śledztwa w sprawie Zbrodni
Katyńskiej. Na zdjęciu dyrektor
Głównej Komisji Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu
Witold Kulesza, prezes IPN Leon
Kieres, minister sprawiedliwości i
prokurator generalny Andrzej**

„Biuletyn Katyński”

Instytut wydawał własne pismo – „Biuletyn Katyński” – przygotowywane od 1978 r., a wydawane w latach 1979–2000. Pomysłodawcą miesięcznika był Kostrzewski – jego redaktor naczelny; druk i kolportaż organizował Macedoński. Redakcja mieściła się w mieszkaniu Kostrzewskiego przy ul. Smoleńsk w Krakowie. Powstawały tam maszynopisy pisma, które następnie powielano w różnych drukarniach drugiego obiegu.

Kostrzewski przyjął konspiracyjną metodę pracy z czasów Armii Krajowej, kiedy tłumaczył różne pisma wynoszone na kilka godzin z siedziby gestapo przy ul. Pomorskiej. Polegała ona na tym, że pisma dostarczała tylko jedna łączniczka i ona je odbierała – w tym przypadku łącznikiem był Macedoński. Ze względów konspiracyjnych jako miejsce wydania i siedziby redakcji podawano różne miasta: Warszawę, Kraków, Wrocław i Lublin – dzięki temu bezpiecze nie udało się namierzyć redakcji. Andrzej Kostrzewski wspominał:

„Staraliśmy się na bieżąco informować o wydarzeniach, związanych z ujawnianiem zbrodni katyńskiej w różnych krajach. Publikowaliśmy życiorysy generałów zamordowanych w Katyniu, noty bibliograficzne ukazujących się za granicą książek i artykułów o tematyce katyńskiej, a także rozpoczęliśmy druk »listy katyńskiej« według londyńskiego jej opracowania przez majora Adama Moszyńskiego”.

Do grudnia 1981 r. ukazały się 32 numery „Biuletynu Katyńskiego”. Pismo wychodziło z różną częstotliwością – ale z ciągłą numeracją. 38 numerów zostało wydrukowanych w formacie A5 lub A6 (8 stron) w formie maszynopisu, na powielaczu lub offsecie. Nakład wahał się od 500 do 6 tys. egzemplarzy.

Pierwsze numery były drukowane w 1979 r. na prymitywnym powielaczu spirytusowym przez wydawnictwo kierowane przez Stanisława Palczewskiego i Romanę Kahl-Stachniewicz z ROPCiO. Jesienią 1980 r. druk podjęła oficyna wydawnicza, której szefem był Wojciech W. Wiśniewski. Zaczął drukować kieszonkowy format „Biuletynu” – zgodnie z pomysłem Kostrzewskiego – aby umieścić go w kopercie i móc wysyłać pocztą. Po wprowadzeniu stanu wojennego Wiśniewski został aresztowany i zaprzestano druku „Biuletynów”.

Po formalnej rejestracji Instytutu Katyńskiego w Polsce w 1991 r. zaczęła wychodzić druga seria „Biuletynu” – ukazało się jeszcze 13 numerów. Łącznie wyszło 45 numerów, ostatni w 2000 r. w nakładzie 1 tys. egzemplarzy.

Archiwum Instytutu Katyńskiego

Archiwum Instytutu Katyńskiego zostało w 2003 r. przekazane przez Macedońskiego jako depozyt Fundacji Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego w Krakowie. Liczy około trzydziestu teczek, jeszcze nieuporządkowanych. Podzielone zostało na działy tematyczne: Działalność Instytutu (I), Korespondencja (II), Ikonografia, mapy (III), Katyń w poezji i sztuce (IV), Materiały biograficzne (V), Stowarzyszenia (VI), Wycinki prasowe, numery specjalne (VII) oraz Varia (VIII).

Prokuratorski nakaz rewizji u Adama Macedońskiego z 5 listopada 1979 r. oraz pokwitowania za skonfiskowane przez Służbę Bezpieczeństwa materiały

Większość dokumentacji dotyczy okresu jawnego po 1989 r., natomiast z okresu PRL pochodzą oświadczenia i apele Instytutu. W pierwszym dziale znaleźć można m.in. maszynopis historii Instytutu Katyńskiego opracowany przez Macedońskiego, materiały dotyczące ekshumacji w Katyniu w 1943 r., fragmenty prelekcji Macedońskiego, oświadczenia Instytutu Katyńskiego. Dział drugi obejmuje korespondencję z lat 1989–2005, dotyczącą głównie starań o odszkodowania od Rosji. Znajdują się tam również listy osób, które chciały pomóc Instytutowi w zbieraniu dokumentacji. W dziale „Stowarzyszenia” umieszczono korespondencję między Instytutem Katyńskim a innymi organizacjami zajmującymi się zbrodnią: Stowarzyszeniem Rodzin Ofiar Katynia Polski Południowej, Federacją Rodzin Katyńskich i Polską Fundacją Katyńską.

Oprócz dokumentacji aktowej Macedoński przekazał IPN-owi w Krakowie nagrania ze świadkami historii, którzy przeżyli okupację sowiecką. Instytut Katyński w Polsce był pierwszą organizacją opozycyjną w PRL, która miała odwagę głosić prawdę o Zbrodni Katyńskiej, drugą był Komitet Katyński w Warszawie, utworzony we wrześniu 1979 r. Jego zasługą było nadanie rozgłosu tej sprawie w społeczeństwie poprzez apele o gromadzenie i przynoszenie do Adama Macedońskiego dokumentacji o polskich oficerach i okolicznościach ich mordów.

Macedoński podkreślał w swoich wspomnieniach, że największym osiągnięciem Instytutu było:

„»ruszenie« sprawy Katynia w społeczeństwie polskim, uczynienie ważnym żądania sprawiedliwości dla rodzin ofiar zbrodni i dla narodu polskiego, a także przyczynienie się do uznania stosunku do sprawy Katynia za podstawowy w rozliczeniach z byłym ZSRS i komunistami”.

Większość zdjęć w tekście pochodzą z archiwum Adama Macedońskiego.

Tekst pochodzi z numeru 4/2022 „Biuletynu IPN”

COFNIJ SIĘ